

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ:
ТОТОЖНІСТЬ ТА ВІДМІННІСТЬ**

Досліджується співвідношення між процесами європейської інтеграції та європеїзації й виявляються відмінності між ними.

Ключові слова: європейська інтеграція, європеїзація, взаємодія, вплив, реформи.

Елена Оржель. Европейская интеграция и европеизация: тождественность и отличие

Исследуется соотношение между процессами европейской интеграции и европеизации и определяются различия между ними.

Ключевые слова: европейская интеграция, европеизация, взаимодействие, влияние, реформы.

Olena Orzhel. European integration and Europeanization: identity and difference

The correlation between two types of processes: European integration and Europeanization are examined and identifies distinctions between them.

Key words: european integration, europeization, interaction, impact, reforms.

У вітчизняному євроінтеграційному дискурсі європеїзація розглядається як процес, суміжний з європейською інтеграцією, проте чітких критеріїв розмежування між першою і другою поки не вироблено. Міфи, що супроводжують європейську інтеграцію, поширюються на європеїзацію, зокрема побоювання, що європеїзація пов'язана із втратою національної ідентичності й культури, несе загрозу руйнування національних політико-адміністративних систем, обмежує держави в реалізації національних державних політик, підміняючи їх спільними європейськими політиками і т.п. Нечіткість формулювань, невизначеність місця й ролі європеїзації в загальних процесах європейської інтеграції, відсутність розмежувань між першим і другим заважають подальшому розвитку концепції європеїзації, усвідомленню прикладної (практичної) значущості даної концепції як інструменту прискорення євроінтеграційних процесів, підготовки до членства, проведення внутрішніх інституційних реформ тощо.

У контексті європейської інтеграції термін «європеїзація» стає активно вживаним у 70-х – 80-х рр. минулого сторіччя: спочатку в ході поглиблення європейської інтеграції та завершення формування внутрішнього ринку, пізніше, у 1990-х рр., у процесі розширення ЄС та підготовки до членства країн-кандидатів із Центральної та Східної Європи. Сьогодні європеїзація визнається окремим напрямом євроінтеграційних студій; у Європі, США існують школи і центри досліджень європеїзації. Серед найбільш знаних

західних дослідників і розробників концепції європеїзації: Р. Ладрех, К. Радаеллі, Т. Ріссе, М. Ковлес, Б. Колер-Кох, Р. Айзінг, Й. Олсен, Ф. Шиммельфенніг, Ф. Шарпф, П. Мюллер, М. Гуліані, В. Шмідт, К. Гьотц та ін. Абсолютна більшість робіт з європеїзації стосується ЄС та його держав-членів, зачіпаючи також держави-кандидати на вступ до ЄС, залишаючи поза увагою процеси європеїзації, що відбуваються за межами ЄС. Європеїзацію ототожнюють із процесами становлення європейських наднаціональних інституцій у ході європейської інтеграції; прирівнюють до процесів інституалізації, що породили європейське врядування; описують як формування національних інституційних конфігурацій під впливом і тиском ЄС [6, с. 260]. Наразі науковці відмовились розглядати європеїзацію як конвергенцію, уніфікацію чи гомогенізацію національних адміністративних, політичних, правових систем під впливом європейської інтеграції, оскільки емпіричні дані не свідчили на користь такого підходу.

До аналізу проявів європеїзації застосовуються різні методи, у першу чергу історичний і порівняльний. Науковці відстежують перебіг подій, що мали місце на європейському континенті, виявляють причинно-наслідкові зв'язки між певними рішеннями, правовими та регуляторними нормами, прийнятими на рівні ЄС, та змінами, реформами, трансформаціями в адміністративно-правовій чи політичній сферах, у внутрішній політиці, соціально-економічному житті та інших сферах на національному рівні. Порівняльні дослідження європеїзації зосереджуються на виявленні відмінностей у проявах європеїзації в різних державах-членах ЄС. Емпіричні дослідження, проведені західними науковцями на прикладах Франції, Німеччини, Великої Британії, Шотландії, свідчать: європеїзація не є процесом уніфікації; зміни, що відбуваються в різних державах-членах під впливом одного нормативно-правового акта ЄС, часто різняться [7; 9]. На початку дослідники вивчали європеїзацію як реакцію держави-члена на рішення Брюсселю. Сьогодні європеїзація розглядається як багатосторонній процес, у якому є місце для впливу окремих національних «гравців» на рішення наднаціональних органів ЄС та їх подальше поширення на національному рівні. Також усе більшого значення набуває глобалізація, вплив якої виявляє себе на європейському наднаціональному та національному рівнях.

Численні дослідження явища європеїзації зосереджуються на різних аспектах, сферах, рівнях її прояву. Дослідження європеїзації зосереджуються на політичних, економічних, регуляторних, правових аспектах [8; 14]. Якщо в перші десятиліття формування Європейської Спільноти та ЄС предметом аналізу ставали переважно економічні та політичні аспекти європеїзації, то в останні десятиліття увагу дослідників привернули соціальні й культурні аспекти європеїзації [11]. Інституційні зміни, реформування національних інститутів вироблення державної політики й прийняття управлінських рішень, створення систем координації політики європейської інтеграції були особливо

актуальними аспектами європеїзації під час підготовки до членства в ЄС держав Центральної та Східної Європи. У різні часи залежно від потреб політиків, ринків чи наукових інтересів дослідників вивчалися зміни в окремих сферах економічної діяльності чи правового регулювання; європеїзація описана дослідниками через регуляторну та екологічну політику ЄС, формування Економічно-валютного союзу [4], формування стандартів безпеки [5], соціального захисту [11], професійної підготовки [13], лобістської діяльності тощо.

Сьогодні європеїзацію переважно ототожнюють зі змінами на національному рівні. Зростання ваги спільних європейських політик, у першу чергу Європейської політики згуртування, привернуло увагу до змін та трансформацій, що відбуваються на субнаціональному – регіональному та місцевому – рівні, у політиках регіонального, територіального чи місцевого розвитку, соціальній політиці тощо. Для окремих дослідників європеїзація асоціюється зі становленням європейських наднаціональних інституцій [15]. Під час підготовки до останнього розширення ЄС актуальними були практичні аспекти європеїзації, які зараз перемістилися на задній план. Наразі для європейських дослідницьких шкіл європеїзація цікава як теоретичний конструкт, що відображає розмаїття процесів об'єктивної реальності та потребує осмислення, визначення, аналізу тощо.

Для вітчизняного науково-експертного середовища тема європеїзації не є новою. Європеїзації державного управління присвячені роботи І. Грицяка [3; 12]. Усебічне обговорення цього явища вперше мало місце під час науково-практичної конференції в Дніпропетровському регіональному інституті державного управління у грудні 2009 р. Глибоке осмислення явища європеїзації, її проявів, чинників, механізмів, вимірів подано в публікаціях Л. Прокопенка, О. Рудіка, Н. Рудік, інших дослідників [6]. Окремі вітчизняні автори (С. Онуфрів, Н. Ситник) наголошують на необхідності включення питань європеїзації в порядок денний наукових досліджень євроінтеграційної тематики, проте не визначають, які саме аспекти європеїзації і з якою метою потребують вивчення. Російські вчені (Т. Бордачев, В. Мироненко) переважно наділяють термін «європеїзація» негативною конотацією і тлумачать його як нав'язування або запозичення європейського досвіду, методів, підходів. Проте ані українські, ані західні дослідники не зупиняються на питаннях співвідношення європейської інтеграції та європеїзації, не визначають відмінностей між цими двома явищами і поняттями, не виділяють параметрів, за якими можна зіставити європейську інтеграцію та європеїзацію, а також виміряти рівень європеїзації держави в цілому чи її окремих секторів. До того ж більшість досліджень обмежують європеїзацію виключно впливом ЄС на держави-члени. На нашу думку, європеїзація зачіпає всі країни Європейського континенту, чинниками (джерелами) європеїзації є не тільки ЄС, але й інші європейські

структури: Рада Європи, ОБСЄ, ОЄСР та ін. Європейський шлях розвитку обрали Грузія і Вірменія, які не можуть претендувати на членство в ЄС через своє географічне положення; стрімку європеїзацію здійснює Молдова, яка поки що не отримала офіційної обіцянки членства в ЄС, але активно співпрацює з ЄС, Радою Європи та ОБСЄ.

Мета нашого дослідження – проаналізувати співвідношення між процесами європейської інтеграції та європеїзації, виявити відмінності між ними. Для досягнення мети необхідно: 1) уточнити визначення європейської інтеграції; 2) дати визначення європеїзації; 3) виявити фактори, що зумовлюють європеїзацію, та 4) виявити критерії, що допомагають відрізнити процеси європейської інтеграції від процесів європеїзації.

Ми розглядаємо європейську інтеграцію як взаємодію, яка відбувається на Європейському континенті після Другої світової війни, особливо активно після утворення Європейської економічної спільноти та Європейського Союзу за участі фізичних і юридичних осіб наднаціонального, національного, регіонального місцевого рівнів, які представляють різні сектори (державний, приватний, громадянське суспільство), керуються різними – особистими або суспільними, комерційними або неприбутковими – інтересами та мають відмінні цілі (покращення суспільного добробуту, власне збагачення, уникнення воєнних конфліктів чи сприяння міжнародній безпеці тощо). У ході цієї взаємодії має місце повне або часткове, поступове або стрімке включення та участь у загальноєвропейських процесах і структурах національних «гравців»: малих підприємців та великих підприємств; політиків та активістів громадських рухів; представників різних професійних груп, їх об'єднань та асоціацій; учнів та шкіл, студентів та університетів; органів державної влади та місцевого самоврядування. Прикладом такої взаємодії можуть стати функціонування внутрішнього ринку ЄС та Болонський процес: у першому випадку учасниками внутрішнього ринку є всі громадяни ЄС, а також негромадяни, що проживають на території ЄС; у другому – вищі навчальні заклади, розташовані на Європейському континенті, викладачі, що в них викладають, та студенти, що в них навчаються.

Для сприяння євроінтеграції створено європейські структури (насамперед, Раду Європи) та наднаціональні органи ЄС, які були й залишаються двигунами європейської інтеграції, проте нині не є єдиними чинниками загальноєвропейських об'єднувачих процесів. Безумовно, створення європейських структур та міжнародних організацій з метою сприяння співробітництву в тій чи іншій сфері є поширеним і засвідчило свою користь, що підтверджує функціонування численних європейських самоврядних організацій. Проте взаємодія в ході європейської інтеграції може відбуватися і без підтримки наднаціональних чи міжурядових органів або міжнародних організацій, на рівні організаційних чи міжособистісних зв'язків.

Сьогодні, говорячи про держави Європейського континенту, важко

назвати сферу, де б не відбувалася європейська інтеграція, де б національні підприємці не співпрацювали з підприємцями інших європейських країн; неможливо знайти європейську країну, де б споживачі не купували товарів виробників з інших європейських країн, університети не брали участі в академічних обмінах тощо. Водночас очевидно, що вищезазначені держави інтегровані в загальноєвропейські процеси в різній мірі: Чорногорія та Хорватія, не будучи членами ЄС, є учасниками Шенгенських домовленостей; у той час як Румунія і Болгарія, вступивши до ЄС у 2007 р., поки що не готові виконувати зобов'язання, що випливають із Шенгенських угод; учасниками Болонського процесу є 20 держав; учасниками внутрішнього ринку ЄС, із деякими винятками, є Норвегія і Швейцарія, які не мають членства в ЄС; національною валютою Чорногорії є євро, хоча ця країна не входить до Економічно-валютного союзу; до цього Союзу також не входять Велика Британія, Швеція та більшість нових держав-членів ЄС.

Достатньо інтегрованою до євроінтеграційних процесів і структур є Україна. Наша держава активно співпрацює з Радою Європи, ОБСЄ; підписано кілька важливих галузевих угод із ЄС, триває підготовка Угоди про асоціацію. Україна приєдналася до Європейської енергетичної спільноти; окремі сфери економічної діяльності регулюються згідно з європейськими стандартами (наприклад, банківська система працює за Базельськими принципами; авіаційна галузь увійшла до Європейського авіаційного простору). Україна визнала стандарти FATF (Financial Action Task Force) як інструмент протидії відмиванню грошей [10]; підписала конвенції з боротьби із корупцією та є одним із 48 членів GRECO – Групи держав проти корупції під егідою Ради Європи [12].

Євроінтеграційні процеси охопили численні сфери економічної діяльності та суспільного життя континенту. Частина їх перебуває під впливом та регулюється *acquis communautaire*, інші існують поза впливом ЄС чи *acquis* Ради Європи (наприклад, Болонський процес), регулюються окремими міжнародними правовими інструментами (наприклад, Європейське приватне (сімейне) право), залишаються нерегульованими (спільна європейська безпека) чи не потребують регулювання (наприклад, співробітництво в науково-дослідній сфері). Євроінтеграційні процеси зачіпають держави, регіони, міста і села, громади, фірми і підприємства, сім'ї та особистості – усі вони так чи інакше, офіційно чи неформально залучені до євроінтеграційних процесів, що постійно впливає більшою чи меншою мірою на їх життєдіяльність та функціонування. Під впливом євроінтеграційних процесів відбуваються зміни: вони стосуються людей, що беруть участь у цих процесах; позначаються на фірмах та організаціях, які запроваджують зміни у внутрішніх процесах і структурах, щоб легше адаптуватися до активного співробітництва з європейськими колегами; відбуваються в управлінні органами влади на місцевому, регіональному та національному рівнях, коли їх керівництво шукає власних шляхів або бачить на прикладі держав-

партнерів, як можна працювати більш ефективно і результативно. Європейська інтеграція може вимагати від держави змін у внутрішньому законодавстві (приватному чи публічному праві, податковому чи бюджетному кодексі); нав'язувати стандарти безпеки чи якості послуг.

Вищеописані зміни, що відбуваються під тиском євроінтеграційних процесів і супроводжують їх, є процесом європеїзації. Європеїзація – це закономірна відповідь на виклики й тиски європейської інтеграції в політико-правовій, соціально-економічній, культурно-ідеологічній та інших сферах, яка виявляє себе у формі соціально-економічних, суспільно-політичних, правових, світоглядно-ідеологічних чи культурних змін. Західні дослідники переважно характеризують європеїзацію англійським словом «*impact*» (вплив) [16]; інакше кажучи, європеїзацію можна охарактеризувати як зміни під впливом європейської інтеграції. Але визначення європеїзації як змін, що відбуваються під тиском або впливом європейської інтеграції, є недостатнім – адже сам процес європейської інтеграції теж є достатньо динамічним і викликає багато змін. Тому вважаємо доцільним з'ясувати, які з типових процесів, що відбуваються в ході євроінтеграційних процесів, слід відносити до процесів європейської інтеграції та які до європеїзації. Від початку динаміка євроінтеграційних змін виявляла себе у творенні норм європейського права, включно з *acquis* Ради Європи, Європейської Спільноти, пізніше ЄС, іншими міжнародними правовими інструментами, покликаними забезпечити мир і безпеку для Європейського континенту, добробут для його громадян. Для держав, які приєдналися до євроінтеграційного процесу пізніше держав-засновниць, важливим кроком на шляху до євроінтеграції стало визнання вищезазначених норм і приєднання до міжнародних договорів, конвенцій і угод. Наприклад, зі 196 міжнародних договорів і конвенцій Ради Європи Україна ратифікувала 74. Творення європейського права, підписання державою європейських двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів та угод є свідченням євроінтеграційних намірів держави, її включення до процесів європейського об'єднання. Проте офіційне визнання принципів і норм європейського права державою ще не гарантує їх дотримання. Тому після визнання й підписання угод чи конвенцій, після їх ратифікації необхідно зробити наступний важливий крок – запровадити їх на національному рівні, перетворити на щоденні норми та правила, обов'язкові для дотримання законодавцями, урядовцями, посадовцями, службовцями, підприємцями, іншими юридичними та фізичними особами. Відмова від національної практики і типової поведінки (наприклад, у відносинах між фізичними особами та державою; у функціонуванні правосуддя; у правовому захисті прав людини), їх заміна на європейські норми та їх дотримання в тій чи іншій сфері суспільного життя чи економічної діяльності буде свідчити про європеїзацію окремої сфери чи держави взагалі.

Оформлення стосунків з основними європейськими «гравцями» – членство в Раді Європи, ОБСЄ, підписання угод із ЄС, входження до інших європейських структур та ініціатив є важливими кроками на шляху європейської інтеграції держави (наприклад, Україна є членом Організації Чорноморського економічного співробітництва (BSEC); ГУАМ; Південно-європейської ініціатива співпраці (SECI), яка опікується питаннями боротьби з організованою злочинністю, наркотрафіком, торгівлею людьми). Але активна участь у вищезазначених міжнародних структурах, ефективне співробітництво з Радою Європи, ЄС, ОБСЄ можливо тільки за належного правового, інституційного, фінансового, наукового, інформаційного супроводу цих стосунків на національному рівні. Йдеться про ухвалення концепцій, стратегій, програм, інших нормативно-правових документів задля сприяння співробітництву; забезпечення їх виконання шляхом визначення відповідальних інституцій та посадовців, достатнє фінансування, належну підготовку фахівців, активізацію суспільного дискурсу з метою роз'яснення цілей і переваг співробітництва тощо. Створення інституцій і агенцій, департаментів і відділів, відповідальних за співпрацю з ЄС, збільшення штату працівників, що мають справу з «європейськими питаннями», постійно перебувають на зв'язку з наднаціональними інституціями ЄС або колегами з інших європейських держав, є проявом європеїзації. Відсутність інституційних, правових, управлінських, організаційних трансформацій у державі, покликаних створити належні механізми сприяння європейській інтеграції, гальмує євроінтеграційний поступ. Євроінтеграційний рух збільшує присутність національних учасників у спільних європейських просторах (внутрішній ринок, банківська сфера, страховий ринок, енергетичний ринок, спільний правовий та безпековий простір, освітній та науково-дослідний простір, авіаційний простір тощо), при цьому важлива форма участі національних «гравців» у тому чи іншому просторі та міра їх залученості до процесів вироблення європейських стандартів і норм: засновник, активний учасник, ініціатор вироблення стандартів і норм, регулювання та подальшого розвитку спільного простору, пасивний учасник, спостерігач. Однак галузеве (секторальне) співробітництво з ЄС, іншими учасниками внутрішнього ринку можливе тільки за умов запровадження й дотримання європейських норм і стандартів на національних ринках.

Таким чином, процеси європейської інтеграції супроводжуються процесами європеїзації: якщо перші зорієнтовані на наднаціональний (загальноєвропейський) рівень або міжурядову, міждержавну, міжнаціональну, міжвідомчу кооперацію, то другі зосереджені на національному рівні та стосуються тих змін, які відбуваються у внутрішніх (національних) структурах, процесах, правилах, стандартах під впливом європейської інтеграції. Критерієм, за яким розрізняють європейську інтеграцію та європеїзацію, є орієнтація (вектор) процесів,

що мають місце на Європейському континенті: перша орієнтована на наднаціональну, міжнародну, міждержавну, міжурядову взаємодію; друга – на національні, внутрішні зміни, реформи, трансформації тощо: про поступ європейської інтеграції свідчить інтенсивність включення до європейських структур і процесів, проявом європеїзації є зростання кількості національних учасників та національних структур, створених на підтримку євроінтеграційних процесів і т. ін.

Європеїзація у сфері державного управління здійснюється шляхом запровадження в національну систему дієвих механізмів державного управління, стандартів надання послуг громадянам, ефективних управлінських процедур і практик, запозичених в інших державах, наднаціональних органах ЄС або вироблених у ході взаємодії з іншими європейськими партнерами, міжнародними структурами тощо. Приміром, ОЕСР доклала зусиль до вироблення стандартів належного врядування; стандарти надання послуг були предметом пильної уваги ЄС протягом останніх п'яти років; ефективні механізми управління й координації політики європейської інтеграції вироблялися за участі програми SIGMA, EUPAN – Мережа державних служб і службовців держав-членів ЄС досліджує, просуває, готує рекомендації із запровадження в практику управління інструментів управління змінами, управління людськими ресурсами.

З проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Європейська інтеграція – це інтенсивна взаємодія, яка повсякчас відбувається на Європейському континенті за участі фізичних і юридичних осіб наднаціонального, національного, регіонального, місцевого рівнів, що представляють різні сектори (державний, приватний, громадянське суспільство), керуються різними інтересами та мають різні цілі. Така взаємодія зумовлює появу загальноєвропейських структур, творення норм і вироблення спільних стандартів, формування спільних просторів і ринків.

2. Раніше чи пізніше європейська інтеграція змушує держави вдаватися до змін на національному рівні: створювати інституції для просування європейської інтеграції та координації співробітництва з європейськими партнерами; готувати фахівців для вищезазначених інституцій; адаптувати національне законодавство відповідно до європейського; вводити нові стандарти виробництва і т.п. Європеїзація – це зміни, трансформації, реформи, що відбуваються в усіх сферах життя під впливом європейської інтеграції.

3. Процеси європейської інтеграції та європеїзації відрізняються напрямом спрямованості: перші спрямовані на загальноєвропейський (наднаціональний, міжнародний, міждержавний, міжурядовий) рівень, передбачають об'єднання зусиль національних «гравців» для реалізації спільних ініціатив, проектів, заходів; другі спрямовані на національний рівень і реалізуються як ініціативи наднаціональних або національних

(державних, приватних, регіональних, місцевих тощо) учасників євроінтеграційних процесів щодо адаптації середовища, усунення бар'єрів і перешкод, зміни правил гри, перепідготовки кадрів і т.п. задля сприяння європейській інтеграції.

4. Європеїзація у сфері державного управління реалізується як запровадження в національну практику управління найбільш ефективних механізмів, практик і процедур, вироблених або запозичених у ході взаємодії з європейськими партнерами: державами-членами, організаціями, колегами.

Предметом подальших розвідок стане аналіз процесів європеїзації окремих сфер і секторів; детальне вивчення різних вимірів і аспектів європеїзації, порівняльний аналіз європеїзації окремих секторів різних країнах.

Список використаних джерел

1. **Айзінг Р.** Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження ЄС / Р. Айзінг // Європейська інтеграція / уклад. : М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох ; пер. з нім. М. Яковлева. – К. : Києво-Могилян. акад., 2007. – С. 255 – 274.

2. **Грицяк І. А.** Європеїзація державного управління / І. А. Грицяк // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 4. – С. 38 – 45.

3. **Грицяк І. А.** Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / І. А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 398 с.

4. **Дайсон К.** Економічний і валютний союз як процес європеїзації / К. Дайсон // Європейська інтеграція / уклад. : М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох ; пер. з нім. М. Яковлева. – К. : Києво-Могилян. акад., 2007. – С. 255 – 274.

5. **Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской периферии** / Бруно Коппитерс, Майкл Эмерсон, Мишель Хейссен [и др.] ; ком. Нику Попеску, Гиа Нодиа ; пер. с англ. – М. : Весь Мир, 2005. – 312 с.

6. **Європеїзація** публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції : матеріали наук.-практ. конф. 17 груд. 2009 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – 224 с.

7. **Bulmer S. J.** The Europeanisation of National Policy? / S. J. Bulmer, C. M. Radaelli // Queen's Papers on Europeanisation. – 2004. – № 1. – Access mode : www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy.

8. **Cini M.** The Europeanization of British Competition Policy / M. Cini ; UACES Study Group on the Europeanization of British Politics and Policy-Making, University of Sheffield. – Access mode : www.aei.pitt.edu/1726/01/cini.pdf.

9. **Falkner G.** The Europeanisation of Austria: Misfit, Adaptation and Controversies / G. Falkner // European Integration Online Papers. – 2001. – Vol. 5. – № 13. – Access mode : www.eiop.or.at/eiop/texte/2001-013a.htm.

10. **Financial** Action Task Force. – Access mode : www.fatf-gafi.org.

11. **Graziano** Paolo R. Bringing the Actors Back In. Europeanization and Domestic Policy Change: The Case of the European Employment Strategy in Italy and France / Paolo R. Graziano. – Access mode : www.pacte.cnrs.fr.

12. **Group** of States against Corruption. – Access mode : www.coe.int/greco.

13. **Gulbrandsen Ch.** Europeanization of Sea-Level Bureaucrats. A Case of Ship Inspectors' Training / Ch. Gulbrandsen. – Access mode : www.arena.uio.no.

14. **Matei L.** The Economic and Social Impact of Public Administration Europeanization / L. Matei, A. Matei // 32nd EGPA Conference «Temporalities, Public Administration and Public Policies» Proceedings, 7 – 10 sept. 2010, Toulouse, France. – Munich : MPRA, 2010. – Access mode : mpra.ub.uni-muenchen.de/24267.

15. **Policy-Making** in the European Union. – USA : Oxford University Press, 2000. – 648 p.

16. **Radaelli C. M.** Europeanisation: Solution or problem? / C. M. Radaelli. – Access mode : www.eiop.or.at/eiop/texte/2004-016a.htm.

Надійшла до редколегії 06.12.10